

КРИТЕРІЇ ВІДНЕСЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ДО МАЛИХ І СЕРЕДНІХ З УРАХУВАННЯМ ЇХ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ РОЛІ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Ключові слова: малі і середні підприємства, розмір підприємства, критерії, функціональна роль.

Підвищення ролі малих та середніх підприємств (далі МСП) у економічному, технічному та соціальному відродженні України є однією з основних умов. Виняткова важливість підвищення ефективності стимулювання розвитку малих та середніх підприємств обумовлена також їх значимістю як невід'ємного елемента сучасної ринкової системи господарювання, відповідної до мети економічних реформ України.

Питання щодо зростання ролі МСП постійно знаходяться в центрі уваги науковців, держави, різноманітних установ. Проблемам підвищення ефективності стимулювання розвитку МСП в економічній науці присвячені праці А. О. Блінова, З. С. Варналія, В. М. Гриньової, Б. Н. Ічтовкіна, О. В. Кужель, М. Г. Лапусти, В. О. Сизоненка, С. Ф. Покропивного та багатьох інших. У наукових працях цих учених відображаються теоретико-методологічні основи стимулювання розвитку малих та середніх підприємств, висвітлюються проблеми і накреслюються шляхи їх вирішення. Проблеми розподілу підприємств за розміром давно стали темою дискусії і аналізу. В економічній літературі не має єдиної думки щодо критеріїв віднесення підприємств до малих, середніх та великих. Довільно тлумачаться поняття "мале і середнє підприємництво", "підприємства малого та середнього бізнесу" (SME), "малий і середній бізнес", застосовується категорії "малі форми господарювання", "суб'єкт малого підприємництва", "дрібні підприємства", досить часто виділяють клас мікропідприємств.

Метою нашого дослідження є визначення основних рекомендації для об'єктивного визначення критеріїв віднесення підприємств до малих і середніх з метою ефективного стимулювання їх розвитку, надання рекомендацій щодо їх вдосконалення.

Погодимось з думкою З.С. Варналія, який підкреслює, що класифікація підприємств за розміром діяльності має винятково важливе значення, тому що вона дає можливість виявити і проаналізувати сильні та слабкі сторони, визначити оптимальні варіанти їхнього співвідношення та взаємодії і на цій підставі дати відповідні рекомендації [1, с.20]. Дійсно, така класифікація необхідна для статистичних спостережень, організації обліку, аудиту,

проведення різних наукових досліджень, розробки напрямів розвитку підприємств, розроблення цільових програм їхньої підтримки на регіональному і державному рівні тощо.

Підкреслюють, що підприємство є багатофакторною, багатофункціональною, вільною системою, яке охоплює цілий комплекс технічних, організаційних, соціальних і економічних аспектів. Це обумовлює безліч підходів і критеріїв до класифікації підприємств [2, с.41]. Тому виникає питання: що лежить в основі розподілу підприємств на малі, середні та великі?

Слід зазначити, що в різних країнах для вирішення проблеми розподілу підприємств за розміром використовуються різні критерії. Наприклад, у США віднесення до категорії МСП здійснюється в рамках федеральних програм. Критерії такого поділу підприємств прив'язані до стандартної промислової класифікації, що містить кількісні критерії розподілу підприємств різних галузей економіки за розміром. Залежно від цієї класифікації у МСП існує можливість включення в ту чи іншу програму державної підтримки малого бізнесу, яку реалізує Адміністрація малого бізнесу США. Для розмежування МСП у Європейському Союзі введені такі індикатори: зайнятість, фінансові показники, критерії самостійності й незалежності. Також для класифікації МСП застосовуються закордоном і наступні показники: галузева приналежність; стадії росту (початкова, виживання, зростання); типи проблем, характерні для підприємств (наприклад, їхнє фінансування, керування якістю й ін.); географічна сфера діяльності (локальні, регіональні й національні масштаби).

Дослідження показує, що нормативи віднесення підприємств до малих і середніх дуже диференційовані в залежності від галузі економіки й виду діяльності того чи іншого підприємства [3]. Дійсно, не можна порівнювати обсяг товарообігу підприємства, що займається реалізацією ювелірних виробів, з товарообігом підприємства, яке реалізує продукти.

Погодимось з тим, що використання різних кількісних параметрів у якості границі виміру обраних критеріїв неминуче обумовлює проблему зіставлення на різних рівнях порівняльного аналізу [4, с.50]. На наш погляд, не існує універсального критерію визначення МСП через різноманітність видів господарської діяльності підприємств. Прикладом може бути торговельне підприємство, яке має невелику чисельність працівників та великий оборот. Отже, універсальне визначення МСП недоцільне.

Українське законодавство за аналогією до законодавства зарубіжних країн встановлює нормативні акти, які відносять до визначальних показників розміру

підприємства середньооблікову чисельність працюючих, обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) [5].

Виділяють різні кількісні та якісні критерії, які покладені в основу класифікації підприємств на малі, середні та великі. До кількісних відносять економічні критерії, які відображають рівень розвитку підприємств у вартісних, натуральних та умовних одиницях – чисельність працюючих; щорічний оборот, отриманий підприємством, як правило, за рік; річний валовий дохід; чистий дохід; обсяг виторгу від реалізації товарів, робіт, послуг; величина активів; обсяг виробництва та інші показники. Кількісні критерії відображають обсяг залучених у виробничо-комерційну діяльність економічних ресурсів, результативність їхньої діяльності та масштаби діяльності підприємств порівняно з іншими суб'єктами господарювання в певній сфері бізнесу.

Дослідження показує, що найбільш поширеною у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі та практиці основою розподілу підприємств на малі, середні та великі є чисельність працівників. На цю величину не впливають фактори вартісного характеру (наприклад інфляція). Проте діючі критерії малого підприємництва по найбільшій чисельності в Україні побудовані за принципом жорсткої однозначної межі максимального значення відповідного показника, за яким у разі перевищення малим підприємством встановленої чисельності працівників, воно позбавляється пільг, хоча немає очевидної різниці між 50 та 51 особою. Показник чисельності працюючих не може бути рівнозначним для всіх сфер і галузей народного господарства. Так, за цим критерієм високопродуктивне підприємство з високим технологічним рівнем, виробляючи значний обсяг продукції, може бути віднесене до категорії малого [6]. На наш погляд, чисельність працюючих не повною мірою характеризує розмір підприємства, тому що з розвитком техніки, упровадженням нових технологій, підвищенням органічної будівлі капіталу значення даного показника спотворюється.

Справедливе визначення про те, що кількісні критерії віднесення підприємств до малих, середніх та великих можна поділити на витратні, результатні та порівняльні. Витратні критерії відображають обсяг залучених у виробничо-комерційну діяльність економічних ресурсів (чисельність працюючих, балансова вартість активів, розмір капіталу). Результатні критерії відображають результати діяльності підприємства (річний валовий дохід, обсяг виробництва). Порівняльні критерії відображають масштаби діяльності підприємств порівняно з іншими суб'єктами господарювання в певній сфері бізнесу [7, с.47]. Але через посилення інфляційних процесів стає неможливим об'єктивне визначення вартісних показників без урахування другорядних факторів, що знижує їхню

точність. Недоліками кількісних критеріїв є їхня абсолютність, відсутність теоретичної бази, що визначає вибір цих показників і меж їхньої зміни. Але кількісні показники значно спрощують класифікацію підприємств. Головною перевагою кількісних критеріїв є зручність їхнього використання.

Отже, якісні критерії доповнюють кількісні, які дозволяють дати більш повну характеристику МСП та виражають загальні суттєві риси й особливості, що їх характеризують. Тобто до якісних критеріїв віднесемо такі риси підприємств, що виражають рівень розвитку підприємницької діяльності і не можуть бути виміряні у вартісних, натуральних чи умовних одиницях виміру соціально-економічне значення виробленої продукції, здатність реагувати на зміну попиту, спроможність вирішувати проблеми на державному та регіональному рівнях, специфіка виробництва, наявність висококваліфікованого персоналу, систематичний характер проведення науково-дослідних робіт, рівень ризикованості діяльності. Проте недолік якісних критеріїв – визначений суб'єктивізм, що викликає труднощі їхнього використання на практиці. Однак, суперечності між якісними й кількісними показниками згладжуються саме завдяки їхньому сполученню.

Значна увага до МСП, їхні успіхи й поширення в більшості країн світу, на наш погляд, пов'язані зі своєрідністю їхньої ролі. На основі узагальнення теоретичних досліджень та практичного досвіду було визначено, що малі і середні підприємства виконують в економіці ряд важливих та специфічних функцій. На нашу думку, ці функції було виділено з соціальної, економічної та технічної значущості. Завдяки своїй функціональній ролі, своїм властивостям і перевагам малі і середні підприємства вносять істотний внесок у розвиток економіки, що свідчить про необхідність стимулювання їх подальшого розвитку.

Так, розвиток МСП сприяє формуванню широкого прошарку середнього класу. Підприємство є основним джерелом доходів деяких людей (зарплата найнятих робітників, прибуток власників підприємств, дивіденди акціонерів), що таким чином сприяє зростанню добробуту громадян країни. Слід наголосити на тому, що своїми податковими відрахуваннями підприємства живлять суспільні структури, які забезпечують фізіологічне та особисте відтворення людини. Також розвиток МСП сприяє зниженню кількості безробітних. Аналіз показав, що при створенні й при розвитку МСП створюються й нові робочі місця при відносно низьких капітальних витратах, що може вести до зниження рівня безробіття, сприяння залучення в трудову діяльність окремих груп населення, для яких велике виробництво накладає певні обмеження (домогосподарки, пенсіонери, учні, інваліди тощо).

Можна виділити такі їхні особливості: проста управлінська структура; відносно невеликі управлінські (накладні) витрати; обмеженість і локальність фінансових ресурсів; нестача знань і досвіду роботи; поєднання в одній особі власника підприємства і його керівника; адаптивність – зміна внутрішніх процесів і діяльності підприємства згідно з вимогами зовнішнього середовища за допомогою випереджальних заходів або зворотної реакції; здатність до швидкого впровадження нововведень, але низькій технічний рівень і технологічна оснащеність; забезпечення місцевих ринків товарами і послугами, виступаючи одночасно споживачем різної продукції; поєднання в межах одного підприємства кількох видів діяльності; низький рівень взаємодії суб'єктів малого підприємництва, робота в умовах максимальної самостійності, тоді як зарубіжні МСП працюють переважно в умовах франчайзингу, субпідряду, створюють підприємницькі мережі.

Становлення середніх підприємств створює сприятливі умови для розвитку наукоємної структури української економіки. На основі середніх добре оснащених підприємств стають можливим и формування власної інноваційної бази, яка відповідає сучасним світовим стандартам, розробка та впровадження технологічних, технічних і організаційних нововведень, що сприяють розвитку науково-технічного прогресу, передовсім у галузі кібернетики, інформатики, електроніки. Прагнучи вижити в конкурентній боротьбі, МСП частіше схильні йти на ризик і здійснювати нові проекти, що прискорює технологічний прогрес, підвищує якість продукції, сприяє зростанню номенклатури промислових товарів та послуг, випуску наукомісткої продукції.

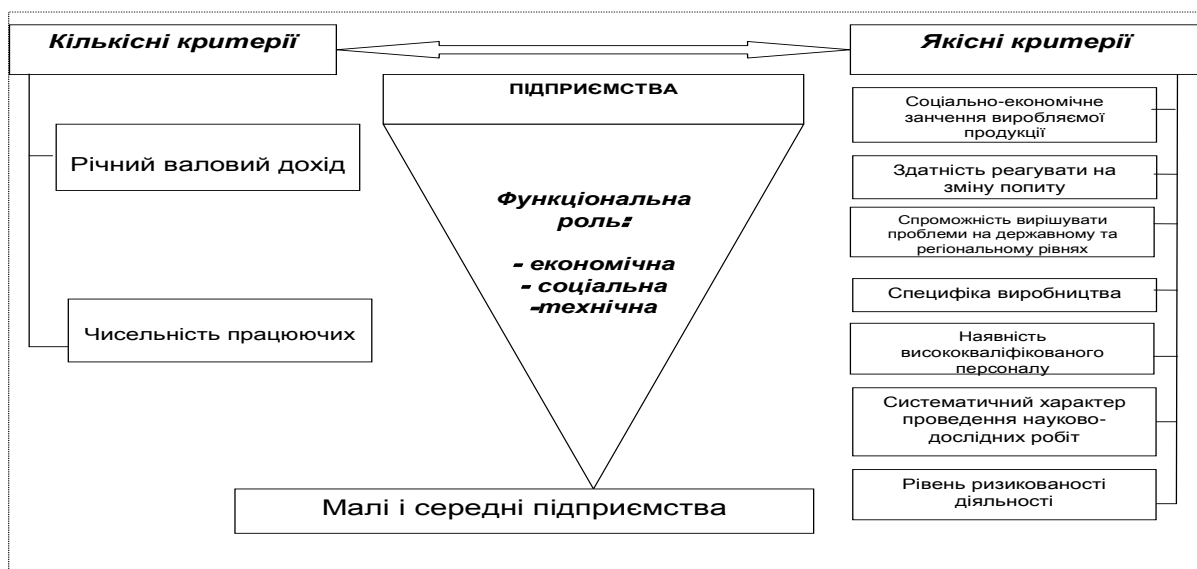

Рис.1 Кількісні та якісні критерії віднесення підприємств до МСП з урахуванням їх функціональної ролі в ринковій економіці.

Отже, саме такі характерні особливості МСП забезпечують їм місце в ринковому середовищі (рис.1). Ефективний розвиток цього сектора економіки повинен стати основою виходу із кризи. Розвиток економіки буде відбуватися швидше та ефективніше за умов, якщо буде здійснюватися стимулювання розвитку МСП.

Узагальнивши теоретичні дослідження з даної проблеми, можна зробити висновок, що в цей час для МСП характерні труднощі, пов'язані з їхньою низькою конкурентоспроможністю на ресурсному й товарному ринках. З огляду на, що вони вносять істотний вклад у розвиток економіки й виконують ряд важливих і специфічних функцій, а проблеми проявляються в них набагато гостріше, ніж у великих підприємств через нерівний доступ до ресурсів у порівнянні з великими організаційними структурами, стимулювання їхнього розвитку повинне враховувати функціональну роль, їхньої властивості, переваги й недоліки.

Використання даної класифікації при розробці програм підтримки МСП дає можливість зорієнтувати стимулювання не тільки на малі підприємства, що відповідають кількісним критеріям, але й на підприємства, здатні вирішувати соціальні-економічні й науково-технічні проблеми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи підприємництва: Навч. посіб. / З. С. Варналій. — 3-є вид., виправл. і доповн. — К.: Знання-Прес, 2006. — 350 с.
2. Мельник Л. Г. Экономика развития: Учеб. пособие. / Л. Г. Мельник. Сумы: Университетская книга, 2000. — 450 с.
3. Куклінова Т. В. Проблеми класифікації підприємств за розміром // Т.В. Куклінова // Науковий вісник. – Одеса: ОДЕУ, 2006. –№12(32) – С. 15-24 (0,44 д.а.).
4. Колесников А. Малый и средний бизнес: эволюция понятий и проблема определения / А. Колесников, Л. Колесникова. // Вопросы экономики. — 1996. — № 7. — С. 46–58.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності: Закон України від 18 вересня 2008 року N 523-VI // Урядовий кур'єр. – №186 від 07.10.2008р.

6. Куклінова Т. В. Особливості фінансово-кредитної підтримки малих і середніх підприємств в умовах кризи// Економіка підприємства в умовах ринкових перетворень: Монографія.// За заг. ред. док. екон. наук, проф. О. Г. Янкового – Одеса: Атлант, 2010.

7. Богатирьов І. О. Теоретичні аспекти управління розвитком малих підприємств / І. О. Богатирьов // Экономика и право – 2003. – № 1 – С. 42-49.

Дістали подальший розвиток методологічні основи класифікації малих і середніх підприємств – запропоновано доповнити кількісні критерії віднесення підприємств до малих і середніх якісними критеріями, що дозволить урахувати специфічні особливості малих і середніх підприємств та їхню функціональну роль і значення в ринковій економіці.

Получили дальнейшее развитие методологические основы классификации малых и средних предприятий — предложено количественные критерии отнесения малых и средних предприятий дополнять качественными критериями для учета их специфических особенностей, функциональной роли и значения в рыночной экономике.

The article analyses the problems enterprises concerning dividing it on small and medium. Offered recommendations about dividing enterprises on small and medium. The principles of classification of small and middle-sized enterprises were improved to registrate its specific role and importance in market economy.